

I. TÉMA: AZ ÉSZLELÉS MEGHATÁROZÁSA

1. lecke

Mi az észlelés?

Érzékelés és észlelés

Az ember mint észlelő lény a világban él. Képes a világban tájékozódni, ami annyit jelent, hogy képes életben maradni. Ehhez egyrészt információk szükségesek, amelyekre a világból érkező ingerek útján tesz szert, másrészt reagálnia kell ezekre az információkra úgy, hogy reakciói az életben maradáshoz segítsék elő. Erre természetesen nemcsak az ember képes, hanem minden élőlény. Az élőlények különböző módokon receptívek a világból érkező ingerekre, és reagálnak azokra az életben maradásuk érdekében.

Pl. a növények: a fény felé nőnek, kijavítják a sejtjeiket érő káros környezeti hatásokat, a táplálék felé terjeszkednek (gyökerek stb.). Ehhez az szükséges, hogy a külső ingereket felvegyék, azaz valamilyen fokú *receptivitás* kell jellemezze őket ezen ingerek iránt, és reagálniuk kell rájuk. A reakció egyfajta „cselekvés”.

A receptivitás még nem észlelés. A receptivitás alapján az élőlény spontán, biológiailag irányított reakciókat ad a környezeti hatásokra. A növények *receptívek* bizonyos ingerekre, de nem *észlelik* őket. A receptivitás egyfajta *érzékelés*, amelyet meg kell különböztetnünk az észleléstől (*perceptio*).

A fejlettebb állatfajok sokkal összetettebben reagálnak a környezeti behatásokra. Az ő fény-, hang-, illatérzékelésük már erre specializálódott érzékszerveken keresztül történik. Az állatok tehát az érzékszerveiken keresztül *érzékelnek*. Az állatok reagálása a környezeti ingerekre ösztönös, spontán, továbbra is biológiailag meghatározott. Az evolúciós fejlődési vonalon az emberhez legközelebb álló

emberszabásúak nagyon magas szinten reagálnak a külvilágra. Egyes értelmezések szerint az állatok esetében az ingerek feldolgozását is nevezhetjük észlelésnek, mások szerint ez még nem észlelés, csupán az érzékelésnek és a központi idegrendszer által irányított válaszreakcióknak egy nagyon magas foka.

Az észlelést tehát megkülönböztetjük az érzékeléstől. Az ember esetén a külvilág érzékelésére ráépül az észlelés. Mi a különbség? Az érzéki benyomások az ember esetén az elmében *mentális reprezentációkat* hoznak létre. Észlelésről első megközelítésben akkor beszélünk, ha az elmében mentális reprezentáció alakul ki az érzéki ingert kiváltó dologról.

Probléma:

Vajon a mentális reprezentációk szükségszerűen képek? Miként reprezentálunk az elmében egy dallamot? Miként reprezentálunk az elmében egy szabályos tízezerszöveget? És miként reprezentáljuk az elmében magát az elmét?

Kérdések:

- Mit jelent a receptivitás?
- Milyen szerepet játszik az érzékelés az evolúcióban?
- Mi a különbség érzékelés és észlelés között?
- Miért kell megkülönböztetnünk érzékelést és észlelést?

Mi a mentális reprezentáció?

A mentális reprezentáció az elmében első megközelítésre egy *kép*, amely a külső dolgot megjeleníti, *re-prezentálja* az elmében. Ez elsősorban vizuális ingerekhez kapcsolódik. A reprezentáció azt jelenti, hogy egy külső dolog, amely hat az érzékszerveinkre (azaz, amelyek által keltett ingerekre az érzékszerveink receptívek és továbbítják azokat az elme felé) egy olyan belső, mentális kép formájában jelenik meg a számunkra, amelynek révén az adott

külső dolgot képesek vagyunk *azonosítani*. Azonosítani annyit jelent, mint az adott dolgot, amennyiben egy időintervallum után újra megjelenik az érzékszerveink előtt, a korábban már megjelent dologként ismerünk fel. **A mentális reprezentációk tehát olyan elméleti dolgok, amelyek alkalmasak a külső dolgok felismerésére és azonosítására.** A mentális reprezentációk különböző elvontsági fokokkal rendelkeznek. Vannak konkrét reprezentációk, mint amilyenek az éppen látott dolgokról az elmében megképződő kép, de vannak elvontak is, mint amilyenek például a számok, amelynek mentális reprezentációja független a konkrét, éppen érzékelt mennyiségektől. A mentális reprezentációk képezik az elvont fogalmi gondolkodás és a nyelv alapját. Elvont mentális reprezentációk nélkül e kettőről nem beszélhetünk.

Az észlelésről tehát a bizonyos elvontsági fokkal rendelkező mentális reprezentációk megléte esetén beszélhetünk. Az állatok feltehetően nem rendelkeznek elvont mentális reprezentációkkal, ezért nem képesek elsajátítani a nyelvet, nem képesek összetett matematikai műveletek elvégzésére és nem képesek elvontan gondolkodni.

Probléma:

Vajon az elvont gondolkodás mindig nyelv által történik? Képesek vagyunk-e nyelv nélkül gondolkodni? Vajon egy elvont mentális reprezentáció megjelenítéséhez kell-e ismernünk annak nevét?

Kérdések:

- Mit nevezünk mentális reprezentációnak?
- Miként biztosítja érzékelés és észlelés megkülönböztetését a mentális reprezentációk megléte?
- Milyen viszony van a mentális reprezentációk és a nyelv között?
- Mitől függ a mentális reprezentációk elvontsági foka?

Az észlelés jelentése

Az észlelés mindig egy éppen aktuális mentális állapot. A kora modern szerzők az észlelést a *lélek adott módosulásaként*

határozzák meg. Ez azt jelenti, hogy a lélek állandó változásban van, az éppen adott állapota a lélek egy adott módosulása. Márpedig a lélek adott állapota mindig egy észleleti állapot is egyben. Hiszen az észlelés egy tapasztalat, azoknak a fizikai ingereknek a mentális leképeződése, azaz tudatosulása, amelyek a testünkre, és elsősorban az érzékszerveinkre egy adott pillanatban hatást gyakorolnak.

Az észlelés aktuális élménye rendkívül összetett. Ha elkezdjük az aktuális észlelési tapasztalatot vagy élményt elemezni, akkor egy nagyon bonyolult struktúrát tárhatunk fel, amely az inger fizikai benyomásától egészen egy elvont rendkívül (esetleg végtelenül) összetett mentális reprezentáció tudatosulásáig tart.

Az észlelés feltételezi a tudatosulást. Magasabb szinten beszélhetünk nem tudatos észlelésről is, de ha az észlelést mint aktuális tapasztalatot írjuk le, akkor a **tudathoz** és a **tudatosság**hoz kötjük. A tudatosság azt jelenti, hogy mentális reprezentációinknak a *tudatában vagyunk*. Az ember esetében a tudat és a tudatosság a mentális reprezentációkra történő **reflexiót** jelenti. A mentális reprezentációk tudatosulása azt jelenti, hogy képesek vagyunk a mentális reprezentációkra **reflektálni**, azaz képesek vagyunk **szemügyre venni** őket, képesek vagyunk az elmében **szemlélni** azokat. Ebben az esetben a szemügyre vétel és a szemlélés nem a szemre, mint érzékszervre épül, hanem a belső, ún. „mentális látáson”, az „elme szemén” alapul. Az elme tudatossága nem más, mint egy belső látásmód, amely *a külső ingerektől* függetlenül képes a mentális reprezentációkat szemügyre venni, megjeleníteni, előhívni az emlékezetből, és velük különböző műveleteket végrehajtani. **Az észlelés tehát a mentális reprezentációk tudatosítását, tudatos szemügyre vételét jelenti.** Ezen a szinten az észlelés mechanizmusa újabb fogalmak bevezetését teszi szükségessé: a tudat, a figyelem, a reflexió, az öntudat.

Az észlelés mindig feltételez figyelmet. A figyelem a tudat irányítása különböző észleleti tárgyak felé. Az észlelés ugyanakkor reflexiót is jelent az észlelt tárgy vonatkozásában, amely szintén a

figyelem irányításával és a tudatosítással függ össze.

Az elme képes saját belső műveleteit is észlelni, képes befelé figyelni, képes saját működését és saját létét tudatosítani. Ez vezet el az öntudathoz. Az öntudat a tudatosság még magasabb szintje, amennyiben az elme saját tudatosságát veszi szemügyre, azaz önmagára reflektál.

Probléma:

Vajon az észlelés mindig együtt jár-e a tudatossággal? Vajon beszélhetünk-e tudattalan, azaz nem tudatos észlelésről?

Kérdések:

- Mit fejez ki az a kifejezés, hogy az észlelés a lélek módosulása?
- Mi a tudatosság és reflexió viszonya?
- Mit jelent a belső látás?
- Mi a különbség tudat és öntudat között?